

tőségét. Az európai művészet legújabb jelenségeiről a Ma itthon is állandóan tudósított, Kassák és lapja nemzetközi kapcsolatai azonban az emigrációban bontakoztak ki. Itt született meg Kassák sajátos műfaja, a képarművészet, a magyar művészetben előzmény nélküli művészet. Körner tömören jellemzi a magyar művészet akkori helyzetét — relatív értéknek ítélve benne a később szétágazó, „újklasszicistaként” jellemezhető, Szönyi magáénak valló irányzatot — s meggyőzően állítja szembe velük a képarművészetét, amely absztrakt kompozíciójával is jelképes cselekvés, a társadalmi forradalom jelképes megvalósítása. „A képarművészet azt hiszi magáról, hogy ő az új világ kezdete” — idézi Kassákot, de bemutatja a konstruktivizmus nemzetközi, európai jelenségében is azt az erőteljes eszmei magot, amely a magyar és német aktivizmus, az orosz szuprematizmus, holland neoplaszticizmus sajátosságait és háború utáni útjukat a történelmi helyzetből magyarázza. Körner részletesen szól Kassáknak a Bauhaus művészeivel való termékeny együttműködéséről, Moholy-Nagyról (akivel közösen könyvet írt Kassák) és a magyar konstruktivizmus teoretikusáról, Kállai Ernőről (akinek a bécsi Má-ban jelentek meg legfontosabb írásai). A Ma bécsi éveiben Kassák rendszeresen közölt cikkeket és beszámolókat az oroszokról, a berliniekről, majd az európai avantgarde csaknem minden új jelenségéről.

Hazatérése után Kassáknak volt egy kis kiállítása, de a teljes értelmesség láttán visszavonult; ugyanez lett a sorsa Dokumentum c. művészeti folyóiratának. A magyar művészeti életben akkor a műcsarnoki giccs, az új „természetalvűség” és a sovinszta pátoszú római

iskola uralkodott, s még a KUT is bágyadt epigonizmus volt, jelzi ismét tömören Körner s bemutatja Kassák szervező tevékenységét a Munka-körben. Maga ekkoriban nem festett, de inspirált és szervezett, többek között fotoalbumot a Munka fotósainak, kiállítást a közéjük tartozó festőknek. S főként a lap munkájával segítette őket.

Körner szerint Kassák új festői korszaka 1946-ban kezdődött. Rövid kitérő után (a természethez fordult) eljutott a szintézishez: szigorú geometrizmusa enyhült, szín- és formavilága derűsebbé vált, képeit már a belső harmónia élte, az alkotói egyensúlyállapot. Körner végül utal arra, hogy bár a magyar művészetben Kassák helyzete és szerepe csak lassan szilárdult meg, a legutóbbi évtizedben a nemzetközi elismertetés is kijutott az európai avantgarde, azon belül is a konstruktivizmus egyik pionírjának, kiállításai végigjártak néhány országot és tekintélyes méltatokat is kapott (többek között M. Seuphört).

*

A könyv, hadd ismételjem, példás kiállítású; ez nem csak a gondos tipográfiai munka, hanem a jól válogatott képanyag és az okos elrendezés eredménye. A képanyagot, amelyben vannak levélképiak, fényképek Kassákról és környezetéről, sok reprodukció rajzaiból, tipográfiáiból, képverseiből és képeiből (közülük négy színes) továbbá néhány öt ábrázoló kép reprodukciója, Körner Éva válogatta a saját tanulmánya szellemében, tehát sokoldalú bemutatás igényével. Elrendezésük pedig a képszerkesztő és tipográfus Sebestyén Lajos kezét dicséri.

Miklós Pál

MAGYAR NÉPBALLADÁK

Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: Ortutay Gyula. Válogatta és jegyzetekkel ellátta: Kriza Ildikó. Bp. 1968. Szépirodalmi K. 814 l.

A népköltészet felfedezésének két évszázada tartó, hol fellángoló, hol ellanyhuló és többnyire politikai áramlatok függvényeként élő divatja nálunk az elmúlt évtizedben mint-ha újra mélypontra jutott volna. Nem olyan elevenen ható és kollektív kultúrkinccse közműveltségünknek, mint volt például két évtizeddel ezelőtt, amikor a rosszul értelmezett népi kultúrpolitika melletti demonstrálás szerepét kellett betöltenie. Népköltészetünk visszavonult erendő értékei szerinti méltó helyére: irodalmi klasszikusaink közé. A Szépirodalmi Kiadó Parnasszus sorozatában az 1960-ban megjelentetett 3 kötetes *Magyar népmesék* után, ez évben a magyar népballadák eddigi leggazdagabb és leggondosabb

kiadásával lepte meg olvasóit. A szerkesztők az elérhető teljes anyagból válogattak, felhasználva az eddigi kiadásokat, kéziratos és magno-gyűjteményeket és az Országos Néprajzi Múzeum adattárát. A széles alapú feltárás nyomán még az úgynevezett klasszikus, archaikus stílusú balladáknak is 9 új típusát közlik, 51 most jelenik meg először és variánsokban is ez a kötet a leggazdagabb.

Balladagyűjtésünk más, szerencsésebb népekhez viszonyítva majd egy évszázadot késett (1765-ben jelent meg az angol Percy püspök híres ballada-gyűjteménye, 1842-ben adta ki első tudatos ballada-gyűjtőnk, Kriza János *Előfizetési Felhívását Vadrózsa* c. népköltési gyűjteményére, amely azonban csak

1863-ban jelent meg), mégis a kötet nagyobb hányada — 557-ből 430 — úgynevezett régi stílusú, keletkezésükben a XVII. előtti évszázadokra visszavezethető balladáké és variánsaiból áll. Az anyag szerkesztésében a közreadók megpróbálták összeegyeztetni a történeti, tematikai és műfaji csoportosítás szempontjait, a legfőbb rendezési elv azonban a történetiség. S azzal, hogy nagy számban közlik az egyes témák időben egymástól valószínűleg messze eső variánsait, ezt az elvet kétszeresen is érvényesítik. A legszebb balladák változatai egy-egy témán belül is plasztikusan tükrözik népköltészetünk fejlődését, a szemlélet és a kifejező eszközök műfajbeli módosulásait, az epikus-dramatikus előadásmódnak egyes esetekben prózai-novellisztikus, nagyobb részben lírai dalformákba való belenövését. A folklór-irodalom természetéből következik, hogy ez általalakulási folyamat egyes állomásainak (egyáltalán a balladák születésének) korok szerinti meghatározása csak nagy általánosságban végezhető el, hiszen a nemzetközi szakirodalomban még az is eldöntetlen kérdésnek számít, hogy a ballada, mint műfaj, a naiv eposzok előzményeként, vagy azok darabokra bomlása-ként keletkezett-e. Valószínűleg ilyen problémák is befolyásolhatták a szerkesztőket abban, hogy a balladák után a gyűjtés helye mellett az időt nem közlik, sőt nem tájékoztatnak részletesebben erről az egyébként kitűnő jegyzetek sem, amelyekben még a forráskiadványok megjelenési évét is elhagyják. Ugyancsak kár, hogy a szerkesztők teljesen lemondtak a dallamközlésről is, mert hiszen a népballadák esztétikumának a zenei forma éppoly szerves része, akár költői képei. Be kell vallani azonban, a megjegyzések túlságosan is maximalista igényből fakadtak és tulajdonképpen nem is jogosultak egy népserű kiadvánnyal kapcsolatban, amely egyébként gondos szerkesztésével, gazdag filológiai apparátusával és különösen nagyszerű bevezető tanulmányával messze kimagaslik a sorozat többi kötete közül.

A válogatást nem kötötték a műfaj merev meghatározásához, ellenkezőleg: a szerkesztéssel is hangsúlyozták különböző típusokban való gazdagságát. A bartóki dallamosítályozás alapján két nagy csoportra (A. Régi stílusú, B. Új stílusú népballadák) azon belül pedig különböző típusokra (A. I. Klasszikus népballadák. II. Vigballadák, románcok. III. Balladás dalok. — B. I. Betyárballadák és balladás dalok. II. Családi eseményekhez, szerencsétlenségekhez fűződő balladák és balladás dalok.) osztották anyagukat. A fejezet-címek is jól érzékeltetik a balladák műnemi általánosításának és lehatárolásának nehézségeit. Amint kialakulásuk történetében kérdéses lehet a nagy epikához való viszonyuk, más oldalról, ugyanúgy problémát jelenthet

a lírai népdallal való szimultán együttélésük, dalokból vagy dalokká való alakulásuk. Már a régi stílusúak közt is külön csoportként szerepelnek a „balladás dalok”, melyek a ma már nagymértékben ortodoxnak számító Greguss-féle balladaelmélet és Arany műfaji kritériumait nemigen állnak ki. A régi bűjdosóénekeknek, keserveseknek sem epikai, sem drámai összetartó cselekményszáluk nincs; egy lírai alapérzés hangulatába beleillő, tettség szerint bővíthető vagy szűkíthető strófa-fűzérből állnak, amelynek egyes gyöngyszemei valószínűleg már eredetileg is külön-külön keletkezettek s aztán egyes részei ismét különálló darabokként csiszolódtak tovább egy-két strófás népdalokká. Így például a 177. régi stílusú balladás dal ma négy különálló népdalként él tovább. Az új stílusú balladákra pedig hol kisebb, hol nagyobb mértékben, de már egyetemesen jellemző a dalszerűség.

A kötet anyaga jól szerkesztettségével már önmagában is sok folklór- és irodalomtörténeti tanulságot involvál. Ortutay Gyula száz oldalt meghaladó, esszéisztikus modorú, lebilincselően érdekes tanulmánya messzemenő alaposággal avatja be az olvasót a népballada műfaj történeti és műfajelméleti rejtelmeibe. Ő maga „műfaj történeti vázlat”-nak nevezi bevezetőjét, de ennél többet ad: a népballada aspektusából általános népköltészet, irodalmi és folklór-tudománytörténeti áttekintést és kritikai értékelést, s nemcsak magyar, hanem mindig nemzetközi vonatkozásban is. A népballada irodalmi felfedezésének, gyűjtésének és műfajelméletének történetével párhuzamosan nagy vonalakban a magyar folklórtudomány kialakulását, fejlődését is felvázolja. Érdekes adalékokat nyújt Vörösmarty, Petőfi és Arany népköltészetéhez való viszonyáról. Erdélyi János, Gyulai Pál, Kriza János, Greguss Agost, Kálmány Lajos, Vikár Béla, Bartók és Kodály folklórisztikai tevékenységének kritikai ismertetése mellett a felsoroltakról a népköltészethez való viszonyukból kiindulva emberre, költőre, tudósra egyaránt igen találó kis portrékat vázol. Külön fejezetben foglalkozik a ballada európai fejlődéstörténetével, rámutatva az olasz ballata, a kelta gwaelwd, az orosz bilina, az ukrán dumi, a délszláv národne pesme, a spanyol romances, a dán, sévd volkeviser speciális nemzeti és a magyarokkal is közös nemzetközi vonásaira. A hatalmas anyag és a szakirodalom áttekintése alapján kifejti tételét, mely szerint a népballada az európai feudális társadalom adkevént népköltészeti műfaja. A magyar népballada tematikai és történeti rétegeinek jellemzése után kitér a népballada formai kérdéseire is, sajnos csak vázlatosan, részletes elemzésekbe nem bocsátkozva.

A komplexitásában mindent magában

foglaló kép, amit Ortutay tanulmányában a műfaj történeti és tipológiai, magyar és nemzetközi vonatkozásairól kapunk, csak növeli ama meggyőződésünket, hogy e kötet bevezetőjével és az európai hatásokat nem-

zetivé asszimiláló magyar népköltészet századokat átfogó antológia-anyagával egy olyan tökéletes egész, amit művészet, irodalom is csak ritkán tud nyújtani.

Varga Rózsa

Kristó Gyula: Olvasókönyv Békés megye történetéhez. I. A honfoglalástól 1715-ig. Békéscsaba, 1967. Békés Megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya. 175 l. 4 t. (Forráskiadványok a Békés megyei levéltárból, 1.)

Ez a könyv sok szempontból kiemelkedik a nagy számban megjelenő helytörténeti kiadványok közül. Mindenekelőtt szakszerűsége vonja magára a figyelmet. A középkori és újkori nyomtatott és kéziratos forrásanyag bemutatása szemelvényes magyar fordításokban, meghatározott terjedelmi határok között, aligha sikerülhetett volna jobban a mostaninál. Kristó Gyula alapos történeti felkészültségét mégsem itt, hanem az összekötő szövegek és a jegyzetanyag összeállításában mérhetjük le igazán. Különösen az apparátus gazdagsága és egzakt volta szokatlan efféle ismeretterjesztő, helytörténeti kiadványban. Kristó mindent ismer, amire szüksége van és bibliográfiai adatai rendre a legjobb forrásokhoz utasítják az érdeklődőt. Aki az ő útmutatásai szerint folytatja majd a kutatást, nincs kitéve az egyoldalú, vagy hiányos tájékoztatás veszélyének sem a régibb, sem a legfrissebb szakirodalomban.

Ha valamit, akkor legfeljebb az irodalmi szemelvények csekély voltát tehetnénk szónak. Ez a hiánynak is nevezhető aránytalanság aligha menthető azzal, hogy az olvasókönyv elsősorban *történeti* gyűjtemény kívánt lenni, hiszen a chrestomathiában, igaz, hogy társaltanul, de ott van a *Cantio de militibus pulchra* néhány részlete (83. l.). De ez kevés. Bár nem nyúlhatott volna a szerkesztő Tinódihoz (*Erdéli história, II—IV. rész*), Békési Balázshoz (*História Sodoma és Gomora vesződelméről*), Szikszai Fabricius Demeterhez (*Dicsőítő vers Gyuláról*) és Dányádi Jánoshoz (*Siralmas ének*). Annál meglepőbb e hiányokról beszélni, mert hasonlóan Kristó olvasókönyvéhez, a békési helytörténeti kutatások egésze alatt jelent meg Virágh Ferenc szerény terjedelmű, de hasznos könyvecskéje, melyből fenti adatainkat is merítettük (*Krónikák és históriás énekek a török kori Kőrös—Maros közéről*. Békéscsaba, 1961.) Lehetséges, hogy a kiadó nem akarta megismételni a publikálást, de ha így lenne is, azt kell mondanunk, hogy az olvasókönyv mégis csak egy olyan szintézis, amelyben az előzményeknek is helye van.

Érdeklődéssel várjuk a következő kötetek megjelenését, melyeknek méltóknak kell lenniük Kristó Gyula színvonalas munkájához és könyvének faksimiliékkal díszített szép

kiállításához. A vállalkozás programja azonban nem teszi világossá, milyen elvek szerint tervezi a sorozatszerkesztő a folytatást. Az összeállítás *tematikáját* mindenestre határozottabban kell kiszélesíteni a történelemtől a művelődéstörténet és az irodalom felé (nem valószínű ugyanis, hogy mindegyikből külön kötetet szándékoznak készíteni). Elodázhatatlannak érezzük a *gyűjtőkör* határainak élesebb megvonását is. Kristó még minden rendelkezésére álló forrásanyagból válogathatott (így az Országos Levéltár kiadatlan középkori okleveleiből is), de ha a továbbiakban — a sorozatcím szemelvényében — csak a Békés megyei levéltárból veszik forrásaikat a szerkesztők, akkor a feltárás jól indult munkája meglehetősen szűk keretek közé szorul majd vissza, mert kérdéses, hogy a levéltár egymaga tud-e annyi illusztrációval szolgálni, amennyi egy megyetörténethez szükséges.

Évekkel ezelőtt Szabó Ferenc tartalmas programcikkben fejtette ki a tennivalókat (*A helytörténeti kutatás helyzete és gondjai Békés megyében*. Békési Élet 1966. 2. sz. 75—78. l.). E téren — Kristó könyve a példára — történt egy és más, de szinte minden megoldatlan még (pl. olyan egyszerű adminisztratív kérdés is, mint a recenzio példányok megküldése szakközönlönyök részére). Reméljük azonban, hogy a jó kezdet után az olvasókönyv további kötetei végérvényesen rációlnak majd e lehangoló következtetésre.

V. Kovács Sándor

Apácai és kortársai. — Herepei János cikkei. — Szerkesztette: Keserű Bálint. Bp. 1966. MTA KESZ Sokszorosító. 676 l. (Adattár XVII. század szellemi mozgalmainak történetéhez, 2.)

Herepei János cikkeinek második kötete Apácai Csere János kortársainak működésével és azoknak Apácaihoz való kapcsolatával ismerteti meg. Közel száz cikk, közöttük több terjedelmes tanulmány foglalta ez a kötet. Javarársze most kerül először az olvasó kezébe, de többje már korábban is megjelent, s ezeknek újra közlését indokolja az, hogy régebbi folyóiratainkhoz egyre nehezebb hozzájutni, s itt a többivel tartalmi egységbe foglalva és a maguk legjobb helyén közölve, értékesen gazdagítják a kötet anyagát.

A kötet a XVII. század közepe évtizedeinek szellemi világát vizsgálja minden aprólékos adatot számba véve. Több évtizedes, egy élet munkáját egységbe foglaló cikkgyűjtemény a hagyományos források, levéltári adatok, könyvbejegyzések, egyetemi anyakönyvek adalékai mellett felhasznál olyan forrásokat is, amelyek eddig aig kerültek a szellemi életet vizsgálók figyelmébe. A kolozsvári városi sáfár polgár és a református harangoztató gazda számadáskönyvére gondolunk, amelyeknek bejegyzései többször segítenek valamely esemény időpontjának meghatározásához. A ma mindig nehezebben hozzáférhető és sokszor elpusztult levéltári anyag mellett nem kevésbé fontos az egyetlen példányban fenn maradt és sokszor már csak Herepei feljegyzéseiben őrzött nyomtatványok tanúsága is.

Herepei anyagát öt csoportba osztotta a kötet szerkesztője. Az első a váradi iskola és kollégium szerepét vizsgálja a puritanizmus történetében. A második a puritanizmus küzdelmei második szakaszának szereplőit, a harmadik Apácai iskolája tanárait és az iskolában elődeit ismerteti. A negyedik értékes adalékokat sorozatokat Apácai életrajzához és működésének történetéhez. Az ötödik „eszmétársak — ellenfelek — tanítványok” címen azokat a Herepei-cikkeket foglalja össze, melyek Apácai tanításainak továbbélésére figyelemreméltó, értékes adatok.

Csak Herepei cikkei harmadik kötetének megjelenése után mérhetjük le majd azok igazi jelentőségét. A XVII. század szellemi mozgalmainak valóságos enciklopédiája ez a gyűjtemény gazdag tárháza az adatoknak, amit nem nélkülözhet ezután a kutató. Jelentősége fokozott, mert az anyaghoz ez ideig, egy-két kivételtől eltekintve, csupán az egyháztörténet kutatói nyúltak. Herepei nyomán most már lehetőség nyílik az eddig feltárt, megismert anyag újra értékelésére, amit tömérdek új adalékkal gazdagított a kötet.

Messze vezetne és most nem is feladatunk a kötet eredményeinek ismertetése, de bizonyos az, hogy a XVII. századi Erdély szellemi életének aprólékos megismeréséhez a kutatást nagyban segíteni fogja. A kép, amit ad, még sok részletében hiányos, további felderítésre vár, erre a szerkesztő Keserű Bálint is rámutat, de a további kutatásnál már így is nélkülözhetetlen.

Meg kell emlékeznünk e kötetet is szerkesztő Keserű Bálint munkájáról. Nemcsak gondozta a kötetet, hanem magvas bevezetést is írt eléje és kitűnő, értékelő összefoglalókat adott az egyes fejezetekhez.

Kívánatos volna, hogy a harmadik kötet mihamarábbi megjelenése teljessé tegye a kutatók számára máris nélkülözhetetlen művet.

Jenei Ferenc

Kilián István: Ismeretlen iskoladráma-gyűjtemény a XVII—XVIII. századból. Miskolc, 1967. Városi Tanács Könyvtára. 991. (Borsod-Miskolci Füzetek; Irodalomtörténet, 5.)

Kilián István dolgozata a kantai (Háromszék megye) iskolából kikerült 10 latin és 2 magyar nyelvű iskoladramáról nyújt tájékoztatást. A magyar nyelvű darabok kritikai kiadását is tartalmazza a sorozat jelen füzete.

Örömmel csillan fel az ember szeme a cím láttán: ismeretlen iskoladramák a XVII—XVIII. századból! Természetesen, nagyobb izgalommal keresi a XVII. századi darabokat, mivel ebből a korból jóval kevesebb szöveget ismerünk, mint a XVIII. századból. Az anyaggal való közelebbi megismerkedés azonban némi csalódást okoz az érdeklődőnek, aki arra gondolt, hogy az 1960-ban napvilágot látott *Régi Magyar Drámai Emlékek* és az azóta megjelent publikációk után (Schram Ferenc: *Három történeti betlehemes játék*. ItK 1964. — Varga Imre: *Magyar nyelvű iskolaelőadások a XVII. század második feléből*. Bp. 1967.) ismét újabb művek válnak közkinccsé a század iskolai színjátásának repertoárjából. Természetesen, nem akarjuk a latin nyelvű alkotásokat kizárni drámaírásunk fejlődéséből, a magyar irodalom folyamataiból. Nagyon kívánatos lenne, hogy ezek mennél nagyobb számban kiadásra kerüljenek. (Vö. Trencsényi—Waldapfel Imre előszavában a 4. lappal!) Mégis elsősorban a magyar nyelvű előadások felé fordul figyelmünk.

A gyűjtemény két magyar emléke közül az egyik, az értékesebb (*Parentus nimius amor sui ipsius ultor*) egy 1724-ben Szokolcán előadott jezsuita drámának a kantai iskola számára készült magyar változata. A másik, a csonkán ránk maradt, nagyon kevésbé sikerült alkotás. Minden dramatikai koncepció nélkül, egymással egyáltalán nem vagy alig összefüggő jelenetekben mutatja be az erény és a bűn harcát. Történeti és bibliai témák megszólaltatói keverednek allegorikus személyek párbeszédeivel, a halál-motívummal. Keletkezési körülményeit nem sikerült a szöveg sajtó alá rendezőjének tisztáznia. Szerinte: „stílus, versformája, rímképlete és egyéb formai jegyei, de ortográfiája és írása is arra utalnak, hogy a füzet már a XVII. század negyedik negyedében, esetleg harmadik harmadában megvolt” (9. l.). Ide lokalizálja, mert a hiányzó első felvonásról feltételezi, hogy az a dráma keretéként „esetleg látomás vagy álom lett volna”, s mivel egyes mozzanatai közeli rokonságot mutatnak a névtelen *Comico-Tragoediával*, és az egész mű magán viseli azokat a jegyeket, amelyeket a barokk Lázár drámák viselnek” (24. l.). Mindebből a megokolásból azonban nem kö-

vetkezik az a megállapítás, hogy a darab „minden bizonnyal a XVII. század utolsó harmadából vagy negyedéből való” (31. l.).

A szövegben forgó 12 darab közül mindössze 2 latin nyelvű eredeztethető a XVII. század végéről. A Szent Miklóssal kapcsolatos *Supperque vexit astra nunc sternit solo* című, melynek első felvonása a kéziratban hiányzik, Trencsénben keletkezett, ott 1688-ban valószínűleg előadták. A *Gladiator Moschus* műfaját tekintve kezdetleges, de tárgyánál fogva érdekes, mivel egy egykorú nemzetközi eseményre, a Nagy Péter ellen irányuló bojár összeesküvésre reagál — szinte a napisajtó frissességével. Bölcsője ugyan Bécsben ríngott, de az események után két hónappal már előadták a kassai jezsuiták deákjai is.

Mindez csak a XVII. század iskoladrámája iránt érdeklődőnek okoz némi csalódást, és semmiben sem csökkenti Kilián István kutatásainak értékét. A szövegében hozzáértéssel gondozott kiadás, a gazdagon dokumentált bevezető dolgozat elismerést érdemel. Még a gyakori, túlságosan óvatos megfogalmazást sem róhatjuk fel hibául, hacsak a feltételezés nem válik később bizonyítottnak vett tényné. Kilián érdeméért kell hangsúlyoznunk, hogy lelkiismeretesen ügykezett utánajárni az egyes darabokkal kapcsolatosan az azok elő- és utóéletéről tanúszkodó adatoknak. Több ízben vetett fel műfaji kérdéseket is, mint pl. hogy drámának tekinthető-e a jelmezekbe öltözött deákok által a liturgikus cselekmények során elhangzó versdeklamálás; nevezhető-e iskoladrámáknak a lényegében retorikai gyakorlatként íródott versek, az „olvasó dráma”, stb.

Az eddig ismeretlen kolligátum jelentőségét Kilián helyesen látja abban, hogy bár a darabok egy része magán hordja a kantai minorita iskola számára való alkalmazás, át-dolgozás jeleit, lényegében egyike az a legrégibb jezsuita drámagyűjteményeknek. Dokumentálja a jezsuiták iskolai előadásainak a rend keretein túlterjedő hatását. De éppen az a körülmény, hogy az eredetileg jezsuita darabokon feltehetőleg a kantai iskola minorita tanárai eszközöltek változtatásokat, azt valószínűsíti, hogy a profán téma felé való elhajlás, a komikus jelleg érvényesülése a ferencesek drámaírásának jellemzője, és nem a jezsuita pátereknél alkalmazott gyakorlat volt.

Varga Imre

Kriza Ildikó: A halálra táncoltatott leány. (Egy magyar népbaladacsoport vizsgálata). Bp. 1967. Akadémiai K. 202 l. (Néprajzi Tanulmányok)

„Szükség van még jó balladamonográfiákra...” Ezt a jogos igényt még Honti

János írta le. Kriza Ildikó könyve — egyediségében — kielégíti a fenti igényt, sőt a téma újszerű kidolgozása úttörő jelentőségű. Nem kutatja a választott balladatípus homályba vesző eredetét, csak körvonalazza; a típusváltozatokat keresi a hazai és az európai folklórirodalomban. Ez a kitekintés azonban csak a problémamegoldás egyik módja, az elemzés színező-gazdagító forrása. A térbeli szemlélet kitágítása nem tudálékosság, és nem nagyvonalúság, hiszen a ballada műfaja európai. Egy-egy balladatípus elterjedése elé nem emelhetett gátat az országhatár. A különböző nyelvű közösségeken belül mindig sajátos, népi-nemzeti karakterű változata alakult ki. Ennek sajátos, szüntelenül változó, gazdagodó jellegnek vizsgálata áll Kriza Ildikó elemzésének középpontjában.

Munkáját nehezítette egyrészt az, hogy a választott ballada első írásos feljegyzése a XIX. század közepén történt meg, másrészt: az utóbbi száz-száztíz év alatt a kutatók 251 töredékes vagy teljes változatát jegyezték fel az ország különböző falvaiban. A szerző dicséretére vált, hogy nem feledkezett bele a külsődleges, egyedi jelenségek pozitívista részletezésébe, hanem lényegre törően, egzaktan tárta fel a balladatípus törvényszerű összefüggéseit, a típus és a népköltészet kapcsolatát.

Mi az oka annak, hogy *A halálra táncoltatott leány* az egész országban elterjedt? Miért maradt fenn századokon át, még a XX. században, az urbanizálódás korszakában is? Ezekre a kérdésekre keres választ Kriza Ildikó. Az egyik okot a keletkezésben jelöli meg. Balladánk egyik típusában a konfliktus magva: a nemes—jobbágy ellentéte (*Kádár Kata, Eladott leány* stb.). *A halálra táncoltatott leány* keletkezésekor nem ezt, hanem a parasztságon belüli rétegződésen alapuló ellentétet fejezte ki. A jobbágyiség felszabadítása után nemes—jobbágy helyett gazdag paraszt—szegény paraszt ellentét válik uralkodóvá. Az előbbi ballada-típus, mivel nem tudta kifejezni a megváltozott társadalmi viszonyokat, kiesett az emlékezetből, az utóbbi hosszú virágzása a megváltozott társadalmi „viszonyok ismeretében magyarázható”. „A közösség — írja a szerző — saját problémájának érzi a balladában kifejezett társadalmi ellentétet...”

Kriza Ildikó körültekintő elemzésére vall, hogy az alapvető társadalmi ok mellett foglalkozik a változás etikai, esztétikai és pszichikai tényezőivel is. Figyelme kiterjed a népszokásokra, a kitáncoltatás és a halálra táncoltatás áttételes összefüggésére. Más kutatókkal ellentétben nem választja el az alkotást éltető közegétől, a hozzáfűzött prózai magyarázattól.

Mindezek közül külön fejezetet kap a ballada motívumrendszerének vizsgálata. S ez

már csak azért is jelentős, mert népbaladánk esztétikai sajátosságainak, művészi gazdagságának feltárására mindeddig nem került sor. A szerző tüzetes és árnyalataiban finom elemzéssel, mégis meggyőző erővel mutatja ki a motívumonkénti változás-vizsgálat kapcsán, hogy bár a ballada kristály-szövetében megőrizte az archaikus vonásokat, az újabb kor társadalmi változásai nemcsak stílusában, hanem alapvetően, „egész jelle- gében” változtatták meg a balladát. Szövege egyszerűsödött, de ez az egyszerűsödés nem szegényítette el a tartalmat, csak gondolat- világa lett összetettebb, bonyolultabb és ho- mályosabb. S az újabb társadalmi igényekhez igazodva közeledett az epikai-lírai dalokhoz.

Ha a könyv jelzett erői nem, a tanul- mány elolvasása bizonyára meggyőz majd mindenkit arról, hogy Kriza Ildikó valóban dogmatikus gondolkodástól mentes, marxista igényű balladamonográfiát készített.

Pásztor Bertalan

Nyolc magyar mártír költő. Bibliográfia Berkó Sándor, Fenyő László, Knopp Imre, Lukács László, Pásztor Béla, Salamon Ernő, Vető Miklós, Zsigmond Ede életmű- véről. Összeállította: Vasvári István. Beve- zette: Remete László. Bp. 1967. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. 101 l. 16 t. (Írói arc- képvázlatok, 7.)

Amikor 1947-ben Bóka László szerkeszté- sében megjelent a *Magyar mártír írók antoló- giája*, a benne szereplő hetvenkét szerzővel, még csak sejteni lehetett, hogy ez a névsor közel sem teljes. Irodalmunk eddigi legna- gyobb vérvesszeségét feltáró és értékelő iro- dalomtörténeti munkában áldozatos elszá- nások és konok visszatartások váltogatták egymást. A válogatott és gyűjteményes kö- tetek sorozatos megjelenése azt mutatta, hogy az „elsüllyedt irodalom” maradéktalan feltárása mindenkinek szívügye lett.

„A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár a ma- ga eszközeivel igyekszik kivenni részét a fel- adat végrehajtásából. A Radnóti Miklós bib- liográfia után most lehetősége nyílt, hogy az itt említett nyolc költő nagyobb részt már hozzáférhető műveire és a rájuk vonatkozó iro- dalomra hívja fel a figyelmet. Ezúttal nem- csak irodalomnépszerűsítő célkitűzés állt a könyvtár előtt, hanem az a törekvés, hogy a forrásadatok egybefoglalásával és a még fennmaradt fehér foltok jelzésével az iro- dalomkutatás kezébe is útmutatót adjon, így a megkezdett munka folytatására is ösztö- nözzön.” (19–20. l.) A kötet érdeme tehát, hogy összegyűjtötte nyolc magyar mártír költő műveit és a róluk szóló szakirodalmat, életrajzi jegyzetekkel ellátva.

A kötet bevezető írásának — kockázta- suk meg — nem az lett volna a feladata, amire vállalkozott. Kitérően sikerült mo- zaikdarabokat kapunk a nyolc költő élet- művéről, idézetdömpinggel kísérve. Ha elő- vesszük bármelyik válogatott vagy gyűjte- ményes kötetét, annak bevezetője vagy kísé- rőtanulmánya vállalta és megoldotta — job- ban — ezt a feladatot. Ez a Bevezetés nem ad többletet azokhoz, még motiválásra sem vállalkozik. Egy bibliográfiai kötet bevezető- jének másminyen szempontok szerint kellett volna készülnie. Szólni kellett volna a bibliog- ráfiai gyűjtőmunka menetéről, a konkrét nehézségekről és akadályokról. Meg kellett volna hűzni a határsorompót, hogy meddig terjedt — térben és időben — az érdeklődés és kutatás. Ebben az esetben nem kényszer- rülne a kritikus arra, hogy itt közölje bibliog- ráfiai kiegészítőit. Talán említett érdemelt volna az a szempont is, hogy miért nem szen- telt figyelmet a kötetbe nem került versek- nek. Berkó Párló megtudjuk például, hogy első verseit a Iosonci helyi lapok közölték, de hogy sajtópublikációja milyen arányban van megjelent versköteteivel, erre nem tér ki. Pedig különösen ott lett volna fontos, ahol kevés a kötet.

Egy-egy költőről szóló rész felépítése a következő: életrajzi adatok, verskötetei és fontosabb bírálatok, antológiákban meg- jelent művek, sajtóban megjelent művek (novellák, társadalmi vonatkozású cikkek, írókról-irodalomról, könyvismertetési-kriti- kái), műfordításai (önálló kötetben, antoló- giákban), esszékötetek, művei kéziratban; a költőről írott tanulmányok, folyóirat- vagy újságcikkek, bibliográfiák, regényben említés, róla szóló vers, egyéb híryanag. Általános megjegyzésként idekiváncsok, hogy a „vers- kötetei és fontosabb bírálatok” címszóban a *fontosabb* nem tematikai, tartalmi leszűklé- tés, hanem a hozzáférhetőség következmé- nye. Kézírtas műveket csupán Knopp Imre és Salamon Ernő esetében említ, mely nyil- vánvalóan csak azt jelenti, hogy a többinél még ennek a felmérésnek előtte vagyunk. A korabeli szakirodalom rész olvasgatása erő- sít bennünk az érzést, hogy a hazai baloldali sajtó alaposabb feldolgozása még hátravan. Az életrajzi adatok kiállításának mechanizmusa és a költés belső aránya vitatható. Ritkán tapasztaltuk, hogy mindazt az életrajzi anya- got, mely hozzáférhető különböző művekben, felhasználták, sőt kiegészítették volna. Bizo- nyos, hogy nem azonos tehetségű költők sze- repelnek a kis könyvben, de szeretnők hinni, hogy a közölt életrajzi adatok terjedelme nem ezeket a belső arányokat próbálja indukálni.

Az egyes fejezetekben észlelt hiányossá- gok és téves adatok említésekor, illetve javítá- sások betartjuk a kötet következő sorrendet. Berkó Pál életrajzi fejezete csak a Magyar

Napban való publikációit említi, nem tud arról, hogy a lap rovatvezetője is volt. Knopp Imre második verseskötetéről jelzett egyetlen kritikái visszhang mellett figyelmet érdemel Kormos Pál cikke (*Két magyar költő*) a párizsi Szabad Szóban (1938. jún. 11.; 24. sz. 7. l.). Lukács László gyűjteményes kötetéről (*Leejtett furulya*, 1959) a Magyar Nemzet is írt annak idején (1959. okt. 27.; 252. sz. 4. l.). Nem tud a kiadvány arról, hogy a *Tollal és szerzámmal* c. 1942-es kötet után a Népszava egy olyan könyv kiadását szorgalmazta, „ahol a különböző irányzatokhoz tartozó szocialista írók szerepeltek együtt” (Kispéter András). A *Hét hang* c. antológia egyik költője Pásztor Béla volt, aki Benjámintól, Keszthelyi Zoltán mellett „legeredtebb, legegységesebb hangú” lírikus a kötetben. Az 1966-os évre a szerkesztő figyelme már nem terjedhetett ki, nyilván ezért maradt el a Salamon Ernőről írott két cikk: Becsky Andor: *S. E. Kortárs*, 1156–58; Huszár Ilona: *S. E. életéből*, Útunk, 41. sz. A Zsigmond Ederől szóló fejezet nem hivatkozik Bálint György: *Az állatok dicsérete* c. kötetéről írott kritikára (Népszava, 1939. febr. 2.; 13. sz. 7. l.). Pontatlanságai közül megemlíthetjük, hogy Fenyő László életében utolsónak kiadott kötete (*Városliget*) megjelenési évszáma az életrajzi részben 1943, a bibliográfiában 1942. Ez utóbbi a helyes adat, mert még ez évben kritika is jelent meg róla. Salamon Ernőről az *Arcképek a magyar szocialista irodalomból* c. kötetben megjelent tanulmányt téves elírással Ferencz Lászlónak, a Magyar Nap egykor volt szerkesztőjének tulajdonítja, holott a cikk szerzője Ferenczi László fiatal irodalomtörténész.

A munka értékeiről sokkalta többet lehetne írni, mint apró hibáiról, ezért tűnt ez — a terjedelmi kötöttségek miatt — eleve lehetetlen vállalkozásnak. Két kérdés maradt végül a recenzensben: Mikor folytatódik a kiadatlan kéziratok publikálása? Nem kellene-e összegyűjteni a családtagok és barátok, pályatársak emlékezeit? Kár lenne arra hagyatkozni, hogy töredékekből, emlékmorzsákból kelljen majd felrajzolni a portré egy-egy vonását.

Stenczer Ferenc

Kádár Erzsébet: Kegyetlenség. A bevezető tanulmányt írta: Vas István. Bp. 1966. Magvető K. 313 l.

Kádár Erzsébet festőnek indult, Szőnyi István tanítványa volt. Már harmincöt éves, amikor 1936-ban elnyeri a Nyugat novellapályázatát. Ettől kezdve a Nyugatban, a Magyar Csillagban és a Schöpfungin szerkesztette Tükörben jelennek meg novellái, valamint új értékeket felfedező és bálványokat rom-

boló, okos kritikái. Az első tanulmány, amely novelláiról művészetét elemzi — Vas István esszéje —, két évvel a halála után jelent meg, 1948-ban.

Novelláiban egy történelmi folyamat utolsó felvonásának konfliktusait írja meg. A hatalmát már elvesztett és vagyona maradványaiból élő erdélyi birtokos réteg életét ábrázolja. A dzsentri sorsa Mikszáth, Móricz vagy Török Gyula írásaiban még tele van drámai feszültséggel, Kádár Erzsébet már csak egy vegetatív életformáról tud hírt adni.

Azt is mondhatnánk, hogy a dzsentriről szóló írásaiban a magyar elbeszélőművészet gazdag hagyományait folytatja. De jelek szerint semmiféle tradíciót nem akart továbbvinni, csak nyílt szemmel és elfogulatlanul körülnézett abban a világban, amelyet jól ismert és megírta tapasztalatait: a magát túlélő anakronisztikus világ, az itt rekedt tizenkilencedik század kisebb-nagyobb belső konfliktusait. A volt birtokos réteg erkölcsi igazolása épügy távol áll tőle, mint az elfogult ítélkezés.

Néha mintha csak a krónikás szerepére vállalkozna. Nem egy novellája úgy indul, mint egy banális társasági vagy familiáris történet az erdélyi kastélyok világából, ahol métereseek a falak, alacsonyok a bolthajtások és a szobák elmaradhatatlan kellékei az ezüstserlegek és a régi vadászmetszetek. De egy ponton, a novella legdöntőbb pillanatában minden átértékelődik. Kiderül valami, ami már a morális lazulásra utal. Az író szinte akarata ellenére jutott el a végső konzekvenciáig, de ide vezette a tények és a karakterek logikája, és efelé kényszerítette írói morálja.

Az szintén teljesen spontán módon hat Kádár Erzsébet novelláiban, hogy a figurák erkölcsi összeütkezésében mindig a nő a szenvedő fél és mindig a férfi a győztes. De ez a győzelem mindenkor az erkölcsileg kevésbé értékes fél diadala. Férfialkajai erőszakosak, gyengéek, értetlenek, önzők és gyávák.

Az olvasó mégsem vesz észre semmiféle feminin eltökéltséget. Pusztán arról van szó, hogy az író a nő szemével nézte és a nő tapasztalatain át érzekelte és ábrázolta a világot.

Minden írása mögött az átéltség hitele érződik, mintha minden novellája személyes ügye lett volna. Több elbeszélése arról tanúsodik, hogy kitűnő ismerője a gyermek lelkivilágának (*Kegyetlenség, A macska*). Rábizta magát ösztönös pszichológiai érzékére, szereti a dolgokat körüljárni, minden oldaláról kitapintani. Néha mintha valamiféle történelmi teljességre törekedne, jelentéktelen mozzanatoknál is elidőzik, olyan mellékalkokat is felvonultat, amelyeknek nem tud valódi szerepet adni, hosszadalmasan elidőzik a környezet rajzánál. Más szóval: nem mindig fogja össze erős kézzel az anyagát.

Ezzel szemben nagyszerű ellenpélda *A diófa* című novellája, amely először 1941-ben jelent meg a Magyar Csillagban.

A budai várnegyedben tavasszal az egyik új lakás padlója felpúposodik. Így kezdődik a novella. Amikor a régi házát átalakították, kivágtak egy öreg diófát, de a tönk és a gyökérzet megmaradt. Tavasszal újra élni kezd a facsonk és az púposítja fel a padlót. Végül a tönköt ki kell vágni. Az új lakásban lakó asszony, aki eddig zavartalanul élvezte az új otthon örömeit, most teljesen elveszti lelki nyugalmát. De valójában nem a felfordulás, a kellemetlen munkálatok izgalma dülja fel: szinte azonosul az élő fa sorsával. Az érzékeny nő tudatában a facsonk az élet jelképévé válik. Az író ebben a novellában többre vállalkozott és többet is sikerült megoldania egy lélektanilag érdekes szituáció ábrázolásánál: az olvasó egy szimbólum születését éli át a novellában.

A Kádár Erzsébet maradóan értékű novelláit tartalmazó kötethez Vas István írt bevezető tanulmányt. Szerinte a kegyetlenkínos témák, a klasszikus-tiszta szerkezet, a szerves festőiség, az eleven természet és a pusztuló dzsentri ábrázolása jellemzi az író novelláit. Úgy véli, hogy Kaffka Margit után Kádár Erzsébetben találkozott újra az alapvető nőiség és a férfias természet.

Vargha Kálmán

Nagy Dániel: Cirkusz. Regény. Novellák. A bevezetőt írta: Csehi Gyula. Bukarest, 1967. Irodalmi Könyvk. 351 l.

A két világháború közti romániai magyar irodalom egyik jelentős, de kevésbé ismert képviselőjének, Nagy Dánielnek *Cirkusz* című regényével és huszonegy novellájával ismergeti meg az olvasót a most megjelenő kötet. Csehi Gyulának a kötetet bevezető tanulmánya (*A Cirkuszról és szerzőjéről*) igyekszik feltárni mindazt a kevés írásbeli dokumentumot, pályatársak, barátok visszaemlékezéseit, anekdotáit, amelyeknek tükrében kibontakozik ez a különös, ellentmondásokkal teli írói életpálya, melynek csúcspontja, a kötet címadó regénye, a *Cirkusz*. Közvetlenül a háború befejezése után íródhatott, de csak 1926-ban jelent meg az Erdélyi Szépművés Céh kiadásában.

A Trianon után egyre inkább önállósló erdélyi irodalomban a vezető helyet elfoglaló líra és elbeszélő próza mellett erőteljes fejlődésnek indult a regényirodalom is. Ebben — főleg kezdetben — a történelmi téma dominált. Viszonylag kevesen voltak olyanok, mint Nagy Dániel, aki regényében nem régi korok világát elevenítette fel. Ihletője nagyon is közeli múlt, az első világháború ször-

nyűségei és az általa okozott emberi szenvedés volt.

A háborút megérő és azt túlélő nemzedék szemével tekint vissza az eseményekre az író. E nemzedék érzésvilága, az iszonyatoktól megrettent ember lázadó tiltakozása, a szépségbe, igazságba, az emberi értelemben vetett hit megkérdőjelezése, de ugyanakkor ezek megmentéséért való kétségbeesett útkeresés adja a regény alaphangját.

Nagy Dániel műve bár a háborúról szól, mégsem követi a háborús regényirodalom járt útját, mely többnyire riportregény formájában a háború mindennapi eseményeinek tényszerű leírását tartalmazza. Ellenkezőleg, a *Cirkuszban* az író nem a folyamatot, nem a tényeket adja vissza, hanem csak az eredményt, vagyis azt az életérzést: a kiábrándultságot, a hamis illúziókban való csalódást, a kétségbeesett lázadást, amely általában jellemezte az első világháború utáni nemzedéket. A téma tehát korszerű és egyetemes érdekű is, mivel nem korlátozódik egy nemzet problémáira.

A tárgy művészi feldolgozása is modern. Az író szakít a hagyományos „mimetikus” ábrázolással és a háború eseményei nyomán benne kialakult érzések és gondolatok hatalmas apokaliptikus látomások, „afféle modern isteni, földi és pokoli színjáték” formájában jutnak kifejezésre.

A *Cirkusz* allegorikus regény, de ez az allegória — amint erre helyesen utal a bevezető tanulmány — nem átlátszó, hanem áttetsző, „amelynek egyes elemeit az indulat, a nyelv és a stílus főhoka szimbólumokká emeli.” A megrázó erejű látomások jelképes, allegorikus alakjai mögött — mivel Nagy Dániel beszélő nevekkal dolgozik — könnyű felfedezni a történelem valódi szereplőit, az Antant és a Központi Hatalmak koronás és koronázatlan uralkodóit.

Szabálytalan és egyenlőtlen remekmű — írja róla Csehi Gyula, aki bevezető tanulmányában hozzáértő gonddal elemzi a regényt. Helyesen mutat azokra a bizonytalanságokra is, melyek e groteszk elemekben gazdag tragikomikus mű szerkezeti felépítésében, stílusesszékeiben és nyelvi megformálásában jelentkeznek. Mint írja, vannak a regényben ritka, de bántó kisiklások, ahol a „tragikomédiát a giccsből, mint a vele ellentétes végtől csak a nyelvi kifejezés ereje, merészsége választja el”. A mű értékelése során Csehi részletesen foglalkozik a regény kritikai fogadtatásával is. (Meg kell jegyeznünk, kár, hogy bevezetőjében a *Cirkusz* indokoltan terjedelmesebb elemzése mellett, nem foglalkozik a kötetben szereplő novellák értékelésével, csak egy általánosabb jellemzést ad a novellista Nagy Dánielről.)

Csehi Gyula a filológus pontosságával igyekszik feltárni az írói életpályát is. A tel-

jességre törekvés helyett „szerényebb szándék” vezeti: csak annyit ír Nagy Dánielről, amennyit a megbízható adatok, dokumentumok, kortársi emlékezések igazolnak. A tanulmány így is megismerteti az olvasót az üzletember Nagy Daniellel, a „Főbusz” kiadó vállalat tulajdonosával, a Genius egyik alapítójával, a Napkelet munkatársával, a Magyar Újság szerkesztőjével, de megismerjük a novellistát, a *Cirkusz* íróját, a nagy felháborodást kiváltott Ady-darab és számos detektívregény szerzőjét is.

Csehi Gyula tanulmánya alapján kibontakozik az olvasó előtt egy különös, „szabálytalan”, „nem tipikus” írói életpálya, de bizonyos, hogy annak teljes feltárásához csak további irodalomtörténeti kutatások nyújthatnak segítséget.

Tótor Ildikó

Szabédi László: Telehold. Veér Anna alszik. Versek, szépprózai írások. Szerkesztette, az előszót és a jegyzeteket készítette: Csehi Gyula. Bukarest, 1967. Irodalmi Könyvk. 646 l.

Szabédi László életművének értékelése és irodalomtörténeti feldolgozása a halála óta eltelt tíz év távlatában sem könnyű feladat. Tehetségére korán felfigyeltek (Illyés Gyula, Szecei László, Schöppflin Aladár és Áprily Lajos), de kimerítőbb, elemző-értékelő tanulmány lírájáról csak 1956-ban jelent meg az Igaz Szóban, Földes László tollából. Földes tanulmánya minden szempontból értékes és úttörő jellegű munka. Szinte kizárólag a lírikus Szabédival foglalkozik, költészetének sajátosságait kitérő verselemzésekkel bizonyítva. A költői személyiség alakulását és világnézeti fejlődését is nyomon követi. Csehi Gyula írása — rendeltetésének megfelelően — átfogóbb, ismertető jellegű. Vezérelve a következő: „Szabédi életét és műveit csak sokoldalú és szétágazó érdeklődésnek és munkásságának a globális nézetében lehetséges valóban áttekinteni.” Szabédi életrajza és pályaképe, költői — írói és világnézeti fejlődésének marxista mérlegelése és tudományos munkásságának értékelése mind megtalálhatók a részletes tanulmányban. Kétségtelen, hogy Csehinek minden szempontot figyelembe kellett vennie és a Szabédival kapcsolatos legfontosabb kérdésekre mind ki kellett térnie. Szabédi költői személyiségére meghatározó tényezőként nem ható életrajzi részletekbe való belemérés azonban feleslegesnek mondható. Fontosabb és célszerűbb lett volna Szabédi költői fejlődésének részletesebb elemzése. Ugyancsak feleslegesnek kell tartanunk az irodalmi kitérőket és a kissé önkényes irodalmi párhuzamokat. A szabédi nagyréten c.

költemény kapcsán a vasút-szimbólumot Eminescutól Jeszenyinig terjeszti ki, s e sorból — teljesen érthetetlenül — a legkézenfekvőbb József Attila kimarad.

Csehi Gyula a bevezető második részében vitatkozik az előbb említett Földes-tanulmány néhány pontjával. Földes csak a költői személyiséget és a költői művet vizsgálta, — Csehi szerint helytelenül. Földes a lírikus Szabédit helyezte vizsgálódásának középpontjába, s ez esetben természetes, hogy nem foglalkozott feleslegesen Szabédi egyéb jellegű munkáival. Szabédi lírájának speciális gondolati és formai jegyei csakis magukból a versekből magyarázhatók. Földes László Szabédi alapvető emberi és költői problémájaként az *Arva csillagban* (1940) megfogalmazódott „se polgárnak, se parasztnak” dilemmát jelöli meg. Csehi ezzel a tétellel sem ért egyet, szerinte ugyanis Szabédi világnézete már ekkor közeledett a marxizmushoz és a „se polgárnak, se parasztnak” — dilemma „nem jelentett reális választási lehetőséget sem az életében, sem művében.” Valószínű, hogy ebben a kérdésben is Földes lát világosabban, de ő sem vette észre, hogy itt — egyebek között — a kirekesztettség fogalmazódik meg; az értelmiség, a költő osztályonkívülisége, sehova-nem-tartozása, magányossága, izoláltsága. Ehhez a kirekesztettséghez kapcsolódik a „harmadik út” kérdése is, melyet Csehi Gyula ugyancsak másképp értelmez. Földes „harmadik út” a forradalmi utat fel nem ismerő polgári humanista gondolkodású értelmiség egyetlen pozitív választási lehetőségét érti és nem a „harmadik utas” irodalom — és társadalompolitikai programot, melyhez — mint Csehi Gyula is megállapítja — a kompromisszumos megoldásokra képtelen Szabédinak valóban nem volt sok köze. (I. *Ész és bűbáj* tanulmánykötetben, *Tamási novellái, Népi írástudók, vagy írástudó nép?*) Szabédi 1944-ig terjedő korszakában felépítette a maga „külön kerék” filozófiáját, a nem alkalmazkodás, a meg-nem-alkuvás intellektuális programját, amely az adott társadalmi-történelmi helyzetben egyfajta menekülést jelentett a hazug életformáktól.

Szabédi 1944 után az új társadalmi rend híve lett. Elfogadta az új világ pozitív eszményeit és maga is küzd értük (*Vezessen a párt, Ura legyetek*). Szabédi tragédiáját az is okozhatta, hogy többet várt a társadalomtól, mint amennyi az adott körülmények között realizálódhatott. A dezillúzió a személyi kultusz idején csak fokozódott. Szabédi ez években a szatíra felé fordult (*Egy költőről, A fűzfásip, A pacsirta*). Legjellemzőbb és legkifinomultabb eszköze az ironia és az öngúny. Szabédi nem tudta mindig elkerülni a szemiatizmus veszélyét. Túlzásba vitte a közérthetőség igényét is, az agitatív hang alatt szókészlete megfakul. Ezt már Földes is meg-

állapította tanulmányában. (A kötet csak 1953-ig közöl verseket. Az utána írottak jó-részt kéziratban vannak.) Szabédi utolsó éveiben főleg nyelvtörténettel foglalkozott. Akik ismerik kéziratban levő művét, igen sokra tartják. A kiadása remélhetőleg nem várat sokáig magára.

Jékely Adrienne

Egri Viktor: *Emberközelen*. Bratislava, 1967. Tatran. 369 l.

Mindig vannak divatos műfajok. Korunk egyik legdivatosabb mûfaja vitathatatlanul az emlékirat. Írják hivatásosok és dilettánsok, fontosak és fontoskodók, szerepelni kívánók és tanítani akarók. Egyszóval vannak súlyos mondanivalót hordozók, akik el tudják mondani okulásul egy immár 23 vagy több éve elmúlt lidérces kornak a tanulságait. Az ilyen emlékeztetéseket nemcsak szubjektív kényszer hozza napvilágra, hanem objektív is; másoknak is szüksége van rájuk. Azért bocsátottam ezeket előre, mert ebben az emlékirat-tengerben csak ebből kiindulva lehet megítélni: érdemes volt-e megírni és kiadni egy-egy memoár-kötetet? A szubjektív megnyilatkozási-akarási eredményezett-e objektív értéket?

Egri Viktor kötetével kapcsolatban erre a kérdésre nem lehet egyértelmű választ adni. Már csak azért sem, mert maga a könyv sem egyértelműen emlékirat. Személyes élményeken alapuló írások — ez a kötet minden részére vonatkozik. Ezen belül azonban igen megoszloak. Mert az előbbtől még lehetne határozottan szépirodalom is, akár életrajzi regény. De nem az. Indítása után nevezhetném életrajzi novellák sorozatának. Erre utal az időrend is. Az I—III. részben ilyen írások követik egymást. A IV. részt egyre erősebben jellemzik az életrajzi vonatkozások, ami viszont a korábbiak mûfaját megbontja: ezek az írások már kevésbé novellisztikusak. Azonban az I—III. rész nagyobb időrendi távolságait az események kényszere és jelentősége (meg az emlékezés frissebb volta is), itt már süríti, gyorsabb, jelentősebb dolgok peregnek le; a gyermekkor alakító, de csak szubjektív jelentőségű kisvilágát egyszerűen felváltja az egész emberiség sorsát tragikusan alakító-feldúló objektív jelentőségű eseményeinek szubjektív hatásaiban felmérhető ábrázolása. Mert Egri nem átfogó tablók totálitására törekszik: a nagy történelem hatását egy ember sorsán próbálja mérni. De a mérleg nem elég érzékeny; sokkal jelentősebb emlékeztetések után nem sokat kapunk tőle. Jelentősége, hogy az ember, a humánium oldaláról közelíti meg az eseményeket az embertelenség idejét rajzolva is, bizonyítván, hogy a valódi értékeket nem lehet elpusztítani. Nem

izgalmas, nagy élményeket, hanem a kis dolgokban jelenlevő történelmi változások maradandó hatásait mutatja: a hangsúly a részleteken van. Lényegében lírai alapállású, kissé érzelmes elbeszélései csattanókra épülnek. A novellaszerű írások sorát egy-egy életrajzi vonatkozású gondolatfuttatás szakítja meg, ezek vallomás-jellege sokkal inkább szubjektív, mint a többi írásé. Az 1945-tel záródó önéletrajzi novellák sorát az V. fejezet írói visszaemlékezései követik. Emlékezik külföldi és magyar kortársakra, akikkel találkozott. Személyes élmények, apróságok — nagyokról. Ezen belül is elűt a többitől a sorozat utolsó írása, amely viszont riport. Ezeknek az emlékeztetéseknek az értékét az adja, hogy csak Egri mondhatta el őket. Ifjúkori emléke Füst Milánról, Móricz Zsigmondról, a szerkesztő Mikesről, találkozása József Attilával — valamennyiük portréjához egy-egy ecsetvonás, egy villanás, amit csak Egri vett észre, amire így csak ő emlékezett.

Sajnos, keveset tudunk meg azonban arról, amit joggal várhattunk a szerzőtől: a csehszlovákiai irodalomról, ezen belül az ottani magyar irodalomról. Ezek a vegyes tartalmú és színvonalú írások erről nem beszélnek. Így a néhány íróra emlékező íráson kívül csak írói életrajzi vonatkozásában értékelheti az irodalom útjait és útvesztőit kutató filológus.

A kötetét mintegy lezáró, befejező írás csak jobban kiemeli a egyes jellegét; lírai vallomás az emberiségről, az emberiséghez. Bizony, nem illik a kötetbe, még záró-akkordnak sem. Mert ezt a tartalmat a kötet írásainak úgyis ki kellett fejezni; ezért íródtak.

Sinka Erzsébet

Nagy íróink. II. Segédkönyv az általános iskolai irodalomtanításhoz. Szerkesztette: Lengyel Dénes. Írták: Beke Albert, Lengyel Dénes, Margócsy József, Megyer Szabolcs, Szappanos Balázs. Bp. 1968. Tankönyvkiadó V. 305 l.

A *Nagy íróink II.* szerzői kivétel nélkül a bibliográfiákba ágyazott életművek konstruktív elemzésének módszerét követik egy-egy vers, novella vagy regény részletesebb felbontásával.

Lengyel Dénes ismertebb Mikszáth-értékelőkre támaszkodva (Rubinyi Mózes, Schöpf-lin Aladár, Király István) a tanításban exponált műveket (*A néhai bárány*, 11—13. l. *A Noszty-fiú esete Tóth Marival*, 33—38. l.) oldottabban elemzi biográfikus hálózatában. Írásmódszere az adatközlés és elemzés között kiegyensúlyozott.

Beke Albert Ady-portréjában az *Új versek* kapcsán kiterjedtebb képet rajzol Ady

költészetének egyidejű érzéskomplexumáról, „amely az igazi vox humana az Ady-lírában” (55. l.) Nem érthető viszont, hogy a költő Dózsa-versei vizsgálatában (78–79) nem ad helyet a Petőfi és Ady közötti költő-politikai bátorság analógiájának, holott más vonatkozásban (53., 61., 62., 72. l.) az összevetés gondolatát szem előtt tartja. „Első ízben Petőfinél szerepel Dózsa fenyegetően követendő példaképeként és utána Ady Endrénéé.” (Révai József: *Válogatott irodalmi tanulmányok*. Kossuth K. 1960. 61. l.) Petőfi „A hibák és tennivalók közvetlen megítélésében... felülmúlja kortársait.” (Illyés Gyula: *Petőfi*, Bp. 1948. 149. l.), de A d y i s. A két forradalmár költő érintkezési pontja a nemesi-úri reakcióval szembeni politikai határozottság. Ennek a határozottságnak Petőfinél végső, Adynál egyik kifejezőeszköze a dózsai hangnem. — Szépen elemzi Juhász Gyula: *Milyen volt... Tiszai csönd, Magyar nyár 1918* című versei (94–100 l.). amellyel segíti a könyv funkciójának betöltését.

Megyer Szabolcs Móra Ferenc életművéből a *Földhözragadt János történetét* szinte didaktikai mértékkel bontja ki. (118–122. l.) Regényei közül az *Aranykoporsót* viszont „felértékeli”. Az írónak politikai és művészi csúcspontját jelzi vele. (117–118. l.) Ez a megállapítás akkor lenne teljes értékű, ha figyelembe venné Illes Endrénének a regényről alkotott találó jellemzését. (Lásd: *A magyar irodalom története 1919-től napjainkig*. VI. Bp. 1966. 642. l.) — József Attila biografikus bemutatását a versek keletkezésének kiváló okaival tartja egyensúlyban, Szuggesztív hatással beszél a *Nyár, Favágó, Anyám, Kanász, Medvetánc, Mondd, mit érlel...* című versekről (208–225. l.), majd Szabolcsi Miklós kutatása nyomán a költő és a párt szerves kapcsolatának megszakadására, a „lehagyás” értelmének magyarázatára teszi a hangsúlyt.

Margócsy Józsefnek Móricz Zsigmondról alkotott pályaképében a konstruktív elemzés

szep példáit láthatjuk. (*Hét krajcár*, 143–150. l. *Sárarany*, 150–152. l.) A tanításra kerülő *Légy jó mindhaláltig* (160–174. l.) szisztematikus felbontása ugyancsak segíti a könyv funkcióját. Mintája is lehetne az iskolai segédkönyvírás módszerének. (Lásd még: *Nagy írónk I.* Makay Gusztáv).

Szappanos Balásznak Radnóti-ról, Illes Béláról, Illyés Gyuláról, Gorkijról és Solohovról adott átfogó vázlatai éppen a módszer nehézségeire hívják fel a figyelmet. Sűrített adatközlés és felbontott elemzés egyidejűsége a követelmény. Ezzel a kettősséggel csak részben tudott megbirkózni a szerző. Radnóti-ról, Illes Béláról, Illyés Gyuláról a lexikális adatközlés színvonalán beszél. Így marad Radnóti „csak” a legnagyobb magyar antifasiszta költő, így szorul bele Illyés Gyula az életrajzi adatokba, és nem hangsúlyozódik kellően Illes Béla írói értéke sem, aki „... nemcsak egyik első úttörője, nemzetközi szerepet játszó alakja a szocialista realista magyar irodalomnak, hanem egyike ezen irodalom első klasszikusainak, maradandó értékű alkotóinak.” (*A magyar irodalom története 1919-től napjainkig*. VI. Bp. 1966. 419. l.) Ugyanakkor a rövidre fogott elemzés példái lehetnének a *Csendes Donról*, a *Feltört ugarról*, az *Emberi sorsról*, az *anya* című regényről fogalmazott mondatai, amelyekkel élménykeltő útbaigazítást ad ezen művek értékeléséhez, tanításához.

A Nagy írónk II. — elenyésző hibáival — jól felhasználható az általános iskolai irodalomtanításban, mert az elemzett művek irodalomtörténeti indokolásai megegyeznek a legújabb kutatások eredményeivel. A könyv szerkesztése könnyen áttekinthető, a felhasznált forrásirodalomnak marxista irodalomtörténetírásunk tényei szolgálnak alapul. A szerzők stílusa — megtartva a tudományos igényét — népszerűsítő jellegű.

Tóth János